

Міністерство культури України
Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки
Кафедра «Історія та теорія музики»
Лабораторія фольклору та етнографії

Ministry of Culture of Ukraine
Dnipropetrovsk M. Glinka Academy of Music
Department of History and Theory of Music
Laboratory of Folklore and Ethnography

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТНОМУЗИКОЛОГІЇ**

**ACTUAL ISSUES OF EAST-EUROPEAN
ETHNOMUSICOLOGY**

Збірник наукових статей

Scientific Works

I

ЛІРА

Дніпро, 2018

УДК 78.072

А 43

*Друкується за рішенням Вченої Ради Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
(протокол № 10 від 21.06.2018 р.)*

Редакційна колегія / Editorial Board:

Юрій НОВІКОВ, професор, Заслужений діяч мистецтв України, ректор Дніпропетровської академії музики імені Михайла Глінки, Дніпро, Україна (голова); **Яна АМБРОЗОВА / Jana Ambrózová**, PhD, завідувач Кафедри етнології та етномузикології Університету Костянтина Філософа у м. Нітра, Словаччина; **Тетяна БЕРКОВИЧ / Тацяна Бярковіч**, кандидат мистецтвознавства, доцент Кафедри історії музики та музичної білорусистики, завідувач кабінету традиційних музичних культур Білоруської державної академії музики, Мінськ, Білорусь; **Валерій ГРОМЧЕНКО**, кандидат мистецтвознавства, доцент, проректор з наукової роботи Дніпропетровської академії музики імені Михайла Глінки, Дніпро, Україна (науковий секретар); **Ірина ДОВГАЛЮК**, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач Кафедри музичної фольклористики Львівської Національної музичної академії імені Миколи Лисенка, професор Кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного Університету імені Івана Франка, Львів, Україна; **Євген ЄФРЕМОВ**, кандидат мистецтвознавства, професор Кафедри історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені Петра Чайковського, Заслужений діяч мистецтв України, Київ, Україна; **Соня ЗДРАВКОВА-ДЪСПАРОСКА / Sonja Zdravkova-Djeparoska**, PhD, доцент Факультету музики Університету Святих Кирила і Мефодія у м. Скоп'є, Македонія; **Ірина КЛИМЕНКО**, кандидат мистецтвознавства, доцент Кафедри історії української музики та музичної фольклористики, завідувач Проблемної науково-дослідної лабораторії етномузикології Національної музичної академії України імені Петра Чайковського, Київ, Україна; **Ульріх МОРГЕНШТЕРН / Ulrich Morgenstern**, доктор мистецтвознавства, професор Кафедри досліджень народної музики та етномузикології Університету музики та виконавських мистецтв, Відень, Австрія; **Божена МУШКАЛЬСЬКА / Bożena Muszkalska**, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач Кафедри антропології музики Інституту музикології Вроцлавського університету, Вроцлав, Польща; **Сванібор ПЕТТАН / Svanibor Pettan**, доктор мистецтвознавства, професор Кафедри музикології Факультету мистецтв Університету в м. Любляна, Словенія; **Рімантас СЛЮЖИНСКАС / Rimantas Sliužinskas**, доктор гуманітарних наук (музикологія), професор, старший науковий співробітник Відділу етномузикознавства Центру науки Литовської академії музики і театру, Вільнюс, Литва (заступник головного редактора); **Ясмiна ТАЛАМ / Jasmína Talam**, доктор гуманітарних наук (етномузикологія), професор Кафедри музикології та етномузикології Академії музики в Університеті м. Сараєво, завідувач Інституту музикології Академії музики м. Сараєво, Боснія і Герцеговина; **Світлана ЦІТОВА**, кандидат мистецтвознавства, професор, завідувача кафедрою «Історія та теорія музики» Дніпропетровської академії музики імені Михайла Глінки, Дніпро, Україна.

Редактори-упорядники / Edited by Галина ПШЕНІЧКІНА, Рімантас СЛЮЖИНСКАС

А 43 **Актуальні питання східноєвропейської етномузикології** : Збірник наукових статей : Вип. 1. Ред.-упоряд. Галина Пшенічкіна, Рімантас Слюжинскас. Дніпро : ЛІРА, 2018. 268 с.

ISBN 978-966-981-104-2

Збірник відкриває серію спеціалізованих етномузикознавчих видань у Дніпропетровській академії музики ім. М. Глінки. Наукові праці вчених України, Литви та Болгарії, розміщені у книзі, репрезентують широкий тематичний спектр сучасних європейських фольклористичних досліджень та їх глибину, демонструють різні підходи та методи вивчення явищ традиційної музичної культури.

УДК 78.072

А 43 **Actual Issues of East-European Ethnomusicology** : Scientific works : Vol. 1. Edited by Halyna Pshenichkina, Rimantas Sliužinskas. Dnipro : LIRA, 2018. 268 p.,

ISBN 978-966-981-104-2

Collection discloses the series of specialized ethnomusicology issues in M. Glinka Dnipropetrovsk academy of music. There are scientific works by researchers from Ukraine, Lithuania and Bulgaria into the denoted compilation. These articles are representing the wide thematic spectrum of contemporary European folkloristic investigations, discovering its profoundness and demonstrating the different approaches as well as methods for studying of phenomenon's traditional musical culture

UDC 78.072

© Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки, 2018

© Новіков Ю. М., Пшенічкіна Г. М., Слюжинскас Р., 2018

© Колектив авторів, 2018

© ЛІРА, 2018

ISBN 978-966-981-104-2

ЗМІСТ / CONTENT

Від голови редакційної колегії.....	5
Preface from Head of Editorial Board	7
Від упорядників	9
Preface from Editors	11

РОЗДІЛ 1. Документування музичного фольклору: історія, джерела та методика **PART 1. Documentation of Musical Folklore: History, Sources and Methods**

Ірина Довгалюк

Початки звукового документування народної музики на Поліссі	13
<i>Beginning of Folk Music Sound Documentation in Polissya</i>	

Людмила Алієва

Народна музика східного Поділля у фольклористичному доробку дослідників ХІХ ст.	31
<i>Eastern Podillya Folk Music in the Researchers' Folklore Collections from the 19th Century</i>	

Славка Петкова-Марчевска

Типы полевых записей и публикаций традиционной песенной культуры, их назначение и место в инкультурации новых поколений (на примере болгарских изданий)	44
<i>Types of Traditional Song Culture Field Recordings and Publications, their Appointment and Place in the Inculturation of New Generations (on the Example of Bulgarian Editions)</i>	

Андрій Вовчак

Організація електронних фольклорних документів під час польового дослідження	61
<i>Organization of Electronic Folklore Documents during Field Research</i>	

РОЗДІЛ 2. Акустичні методи у вивченні традиційної музики
PART 2. Acoustic Methods in the Investigations of Traditional Music

Ритис Амбразявичюс

Акустические исследования ладовысотных строев в мелодике литовских традиционных песен: Контексты и определения 91

Acoustic Studies of Musical Scales in Lithuanian Traditional Songs: Their Contexts and Insights

Анастасія Мазуренко

Засоби акустичних вимірювань звуковисотності у дослідженнях регіональних особливостей пісенного фольклору України 118

Means of Acoustic Pitch Measurements in Studies of Ukrainian Vocal Folklore Regional Features

РОЗДІЛ 3. Порівняльні та соціологічні дослідження етномузичних культур

PART 3. Comparative and Sociological studies of Ethno-Musical Cultures

Дайва Вичинене

Литовская этническая музыка в свете этногенеза 132

Lithuanian Ethnic Music in the Light of Ethnogenesis

Гайла Курдене

Музыкально-культурные связи литовцев и украинцев во времена советской ссылки или политического заключения в Сибири 171

Musical-Cultural Relationships among Lithuanians and Ukrainians during Soviet Exile or Political Imprisonment in Siberia

Римантас Слюжинскас

Векторы сравнительных исследований литовского и украинского наследий традиционной музыки 203

Comparative Studies Vectors of Lithuanian and Ukrainian Traditional Music Heritages

РОЗДІЛ 4. Етнохореологічні дослідження

PART 4. Ethnochoreological Investigations

Даля Урбанавичене

Исследования хореографического фольклора в Литве 236

Research Studies of Choreographic Folklore in Lithuania

Про авторів / About Authors 259

Людмила Алієва

*аспірантка відділу музикознавства та етномузикології
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України*

тел. +38 0680 42 20 46

e-mail: luda_kuch@ukr.net

Адреса: Грушевського 4, Київ, 01001 Україна

НАРОДНА МУЗИКА СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ У ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОМУ ДОРОБКУ ДОСЛІДНИКІВ ХІХ СТ.

Мета дослідження – проаналізувати фольклорні праці дослідників ХІХ ст, в яких вміщені записи народної музики Східного Поділля; подати статистичну інформацію та охарактеризувати жанрову приналежність зафіксованих зразків. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні історико-порівняльного методу вивчення означеної теми. Використовується також метод герменевтики, на основі якого аналізуються рукописні та друковані записи народної музики. Структурно-аналітичний та узагальнюючий методи дозволяють відповідним чином структурувати теоретичний матеріал та сформулювати висновки наукової розвідки. **Наукова новизна.** У статті вперше за період існування української етномузикології досліджується історія фіксації народної музики впродовж ХІХ ст. на локальному рівні – в межах історико-етнографічного регіону Східного Поділля. **Висновки.** Впродовж ХІХ ст. самотня і досить колоритна традиційна культура Східного Поділля привертала увагу багатьох дослідників, як місцевих (Степан Руданський, Софія Тобілевич), так і зарубіжних, зокрема поляків (Антон Коціпінський, Оскар Кольберг, Чеслав Нейман та інші). У цей період здійснювалися записи музичного фольклорного матеріалу, що відбувалося, звичайно ж, слуховим методом. Більшість зафіксованих нотних зразків належить до необрядової творчості, однак невелика кількість календарно- та родинно-обрядових пісень, представлена у збірках дослідників, дає уявлення про традиційну обрядовість Східного Поділля. Спільною для усіх збирачів того часу є специфіка запису мелодій, що характеризується тактуванням зразків відповідно до загальних правил теорії музики, що зазвичай призводить до неузгодженості музичного і поетичного цезурування. Записи східноподільського музичного фольклору ХІХ ст. хоч і мають певні недоліки у записі мелодій, є надзвичайно важливим джерельним матеріалом для подальших етномузикологічних досліджень у цьому регіоні.

Ключові слова: Східне Поділля, народна музика, збирачі, нотні записи, фольклорні збірки, ХІХ століття.

* * *

Людмила Алиева, аспирантка отдела музыковедения и этномузыковедения Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Т. Рыльского НАН Украины

Народная музыка Восточного Подолья в фольклористическом наследии исследователей XIX в.

Цель исследования – проанализировать фольклористические труды исследователей XIX века, в которых помещены записи народной музыки Восточного Подолья; подать статистическую информацию и охарактеризовать жанровую принадлежность зафиксированных образцов. **Методология** исследования заключается в применении историко-сравнительного метода изучения обозначенной темы. Используется также метод герменевтики, на основе которого анализируются рукописные и печатные записи народной музыки. Структурно-аналитический и обобщающий методы позволяют соответствующим образом структурировать теоретический материал и сформировать выводы научного исследования. **Научная новизна.** В статье впервые за период существования украинского этномузыковедения исследуется история фиксации народной музыки в течение XIX в. на локальном уровне – в пределах историко-этнографического региона Восточного Подолья. **Выводы.** В течение XIX в. самобытная и довольно колоритная традиционная культура Восточного Подолья привлекала внимание многих исследователей, как местных (Степан Руданский, София Тобилевич), так и зарубежных, в частности поляков (Антон Коципинский, Оскар Кольберг, Чеслав Нейман и др.). В этот период осуществлялись записи музыкального фольклорного материала, что происходило, конечно же, слуховым методом. Большинство зафиксированных нотных образцов относится к необрядовому творчеству, однако небольшое количество календарно- и семейно-обрядовых песен, представленная в сборниках исследователей, дает представление о традиционной обрядовой культуре Восточного Подолья. Общей для всех собирателей того времени есть специфика записи мелодий, которая характеризуется тактированием образцов в соответствии с общими правилами теории музыки. Это обычно приводит к несогласованности музыкального и поэтического цезурирования. Записи восточноподольского музыкального фольклора XIX в., хотя и имеют определенные недостатки в записи мелодий, являются чрезвычайно важным исходным материалом для дальнейших этномузыковедческих исследований в этом регионе.

Ключевые слова: Восточное Подолье, народная музыка, собиратели, нотные записи, фольклорные сборники, XIX век.

* * *

Liudmyla Aliieva, Postgraduate Student at Department of Musicology and Ethnomusicology, M. T. Rylsky Institute for Art, Folklore and Ethnology, Ukrainian National Academy of Sciences in Kyiv.

Eastern Podillya Folk Music in the Researchers' Folklore Collections from the 19th Century

The purpose of the research is to analyse the folklore works of the 19th century researchers, which contain folk music recordings from the Eastern Podillya, to submit statistical information and to characterize the genre affiliation of the recorded samples. The **methodology** of the research is to apply the historical and comparative methods of studying the specified topic. The method of hermeneutics is also used in analysis of handwritten and printed recordings of folk music. Structural, analytical and generalizing methods allow structuring the theoretical material in a proper way and form conclusions of scientific research. **Scientific novelty.** The article is examined for the first time during the period of the existence of Ukrainian ethnomusicology, the history of folk music fixation during the 19th century at the local level – within the historical and ethnographic region of the Eastern Podillya. **Conclusions.** The original and rather colourful traditional culture of the Eastern Podillya attracted the attention of many scholars such as the local ones (Stepan Rudansky, Sofia Tobilevich) and foreigners, in particular the Poles (Anton Kostipinsky, Oskar Kolberg, Ceslav Neiman and others) during the 19th century. In this period recordings of musical folklore materials were carried out, of course, by the auditory method. Most of the recorded musical samples belong to non-ritual creativity but a small number of calendar and family-ritual songs presented in collections of researchers give an idea of the traditional ritual of Eastern Podillya. A common for all collectors that time was the specificity of the recording of melodies, characterized by the sampling of tacting in accordance with the general rules of the theory of music, which usually leads to inconsistency of musical and poetic cesura. Recordings of the 19th century Eastern Podillya musical folklore have some disadvantages in recording melodies, but they are extremely important source material for further ethnomusicological research in this region.

Key words: Eastern Podillya, folk music, collectors, notes, folklore collections, the 19th century.

Постановка проблеми дослідження. На початку ХІХ ст. серед музикантів, етнографів та дослідників з інших суміжних галузей значно зростає інтерес до фіксації народномузичних творів, усвідомлюється необхідність такої діяльності, а найголовніше – змінюються пріоритети збирачів – від пісень авторських і стилізованих до суто народних, які побутували у сільському середовищі. До прикладу, відомий етнограф Михайло Максимович у передмові до збірника “Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем” наголошував: „...прошу всіх, хто має

нагоду, надавати мені списки Українських пісень в тому самому вигляді, як вони співаються в народі, без змін, пропусків і додатків, з пояснювальними примітками про місця, особи і маловідомі слова, які можуть деколи зустрічатися в піснях, а хто може, то і з наспівом” [3, с. 7]. Більшість тогочасних збірників вміщували лише пісенні тексти (серед них – праці Зоріана Доленги-Ходаковського, Михайла Максимовича, Андрія Димінського, Павла Чубинського та інших), які становлять велику цінність для фольклористики, але є менш придатними для етномузикознавчих досліджень. Саме тому надзвичайно **актуальним** є вивчення перших музичних записів фольклору, що належать до другої половини ХІХ ст. і є цінним джерельним матеріалом для сучасної етномузикології.

Огляд літератури. Історія фіксації музично-фольклористичних матеріалів на Східному Поділлі не була об’єктом спеціального вивчення окремих науковців або інституцій. Деякі етапи етномузикознавчих студій в терені лише частково висвітлювалися у публікаціях: “Поділля в дослідженнях кабінету музичної етнографії (20–30-ті роки ХХ ст.)” Лариси Божко, “Музичний фольклор Поділля у друкованих джерелах” Олени Дудар та інших. У 2014 р. вийшла друком монографія Оксани Шалак “Український фольклор Поділля в записах і дослідженнях ХІХ – початку ХХ століття”, однак ця праця має більше значення для регіональної фольклористики, а не етномузикології.

Мета статті – проаналізувати фольклорні праці дослідників ХІХ ст., в яких вміщені записи народної музики Східного Поділля; подати статистичну інформацію та охарактеризувати жанрову приналежність зафіксованих зразків.

Об’єктом дослідження є фольклорні збірники українських та зарубіжних дослідників ХІХ ст., а **предметом** – записи музичного фольклору Східного Поділля, датовані цим періодом.

Виклад основного матеріалу. З другої половини ХІХ ст. з’являються публікації, в яких розглядається фольклорна спадщина саме подільського регіону – це праці Каленика Шейковського “Быт подолян” (1859 р.) [1] та Анатолія Свидницького “Великдень у подолян” (1861 р.) [5], однак у них вміщено лише етнографічні описи та тексти пісень без нотних зразків.

Чи не першим виданням, до якого увійшли нотні приклади пісень Східного Поділля стала книга “Pisni, dumki i szumki ruśkoĥo naroda na Podoli, Ukraini i w Małorossyi” [13] відомого польсько-українського

композитора та фольклориста Антона Коціпінського (1816–1866). Праця вийшла друком 1862 р. і вмістила 100 пісень, на що вказує позначення “Перша сотня”. Подані у ній матеріали були зафіксовані як автором, так й іншими дослідниками – Матвієм Вигорницьким, Йосипом Витвицьким, Йосипом Шпеком, а також запозичені із збірників Вацлава з Олеська та Миколи Маркевича. Книгу видрукували у двох варіантах: перший – із записами мелодій, другий – у вигляді обробок для голосу та фортепіано [2, с. 246].

Нотні зразки у збірці підтекстовані латинкою і кирилицею, що, як зазначено у передмові, покликане слугувати розширенню доступу до пісенних зразків для всіх, хто зацікавлений цією справою. Поряд із назвою твору і вказівкою на жанр (думка, шумка або пісня), Антон Коціпінський зазначає місце запису (напр., “з Подоля”, “з-під Уманя”) та, за можливості, прізвище виконавця (напр., “Голос співав Ф. Кравчик”) [див. 13, с. 30–31]. Це свідчить про обізнаність збирача з існуючими на той час вимогами до запису народних мелодій і необхідністю їх паспортизації. Майже у всіх нотних зразках темп і характер виконання позначається італійськими термінами (*Moderato*, *Andante*, *Allegretto* тощо). Мелодії записані у простих розмірах (2/4, 3/4, 3/8, 4/4), що зумовлює наявність тактових рисок посеред слів. Нотні приклади багаті на динамічні відтінки, особливо позначення “*f*” і “*p*”, “*крещендо*” та “*димінуендо*”, в деяких творах дрібнішим шрифтом позначені мелодичні варіанти. Діапазони мелодій зазвичай в межах октави, але зустрічаються і значно ширші.

Із сотні вміщених у книзі зразків 17 мають узагальнене позначення “з Подоля”, 3 – “з-під Уманя”, по одному – “з-під Кам’янця-Подільського”, “з-під Балти” та “з-під Брацлава”. Імовірно, східноподільське походження мають ще 13 творів, біля шести з яких є вказівка на місце запису “з-під Махнівки”. Оскільки населені пункти з такою назвою є у Вінницькому та Козятинському районах Вінницької області, цілком можливо, що ці записи були здійснені саме на цій території. Шість зразків мають позначення “з-під Ціклівець над Смотричем”. Припускаємо, що це сучасне село Цвіклівці, розташоване на березі річки Смотрич у Кам’янець-Подільському районі Хмельниччини. Ще одна пісня має вказівку на походження “з України з-під Вишнополя”, імовірно це село Тальнівського-р-ну Черкаської області. Таким чином, до книги “*Pisni, dumki i szumki ruśkoĥo naroda na Podoli, Ukraini i w Małorossyi*” увійшло близько 30 народномузичних творів, зафіксованих на Східному Поділлі.

Одним із центрів дослідження традиційної культури Європи (і України в тому числі) у другій половині XIX ст. була Краківська Академія наук. Впродовж 1877–1895 рр. зусиллями Антропологічної Комісії Академії публікувався “Zbiór wiadomości do antropologii krajowej” – перше польське видання етнографічних та фольклористичних наукових праць. Саме з ним пов’язані наступні публікації східноподільського музичного фольклору. Зокрема, у шостому томі подано опис Болеслава Поповскі “Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego w Zalewańszczyźnie” [14], у якому вміщено 264 тексти весільних пісень та етнографічні коментарі до різних етапів весілля села Заливанщина тодішнього Вінницького повіту – “Свати”, “Заручини”, “П’ятниця і субота перед шлюбом”, “Неділя”, “Понеділок”, “Вівторок” і “Середа”.

У 1883 р. з метою фіксації матеріалів для восьмого тому “Zbiór wiadomości do antropologii krajowej”, до України прибув відомий фольклорист, етнограф та археолог Чеслав Нейман. Аби залучити до цієї справи місцевих збирачів, він попросив допомоги у Миколи Лисенка, який порадив Нейману звернутися до Софії Віталіївни Тобілевич “як прекрасного знавця народної пісенності та з огляду на добре знання української й польської мов, оскільки українські пісні треба було записувати у польській транскрипції” [7, с. 16]. Саме з цього часу розпочалася дослідницька діяльність Софії Тобілевич (1860–1953) – пізніше відомої акторки, фольклориста і перекладача. У травні-червні 1883 року, перебуваючи в Новоселиці та Плискові, де пройшли її дитячі роки, збирачка записує понад 300 пісень та багато іншої фольклорно-етнографічної інформації, яка згодом увійшла до праці “Materiały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim zebrane przez pannę Z. D. Opracował C. Neyman” [10]. Під ініціалами “Z. D.” приховується ім’я фольклористки – Зося Дитківська (Дитківська – дівоче прізвище Софії Тобілевич).

Робота Неймана була надрукована 1884 р. і за обсягом займала понад 130 сторінок. До власне пісенного розділу увійшло наступне: вступні зауваги до пісень в загальному; пісні весільні, календарно-обрядові, побутові, історичні, балади, пісні про кохання, родинні та жартівливі. Незважаючи на запис текстів у польській транскрипції, “...С. Тобілевич досить точно передала особливості говорів Східного Поділля, очевидно, завдячуючи настановам Ч. Неймана” [7, с. 35]. Загалом до публікації увійшли нотні опрацювання сімнадцяти пісень, з них – 3 купальські, 1 козацька, 1 історична, 3 балади, 1 про кохання,

1 родинна та 7 жартівливих. Транскрипції цих творів виконав М. Лисенко, про що зазначає сам Нейман: “При сімнадцяти піснях подаю мелодії, записані для цього збору М. Лисенком. Всі вони до цих пір не були ніде друковані і навіть такими знавцями, яким є п. Лисенко, не були знані” [10, с. 123].

Музичні приклади укладені Лисенком в такти відповідно до загальних правил теорії музики, переважно з простими розмірами. Зліва над нотним станом вказується кількість складів у віршовому рядку, однак запис нотних рядків найчастіше не відповідає віршовим. Деякі зразки мають пояснення характеру виконання твору італійськими термінами (*Andante*, *Andantino*) або ж польською мовою (*Powaznie*). В нотному записі часто зустрічаються перекреслені форшлаги і подовження передостаннього звука пісні.

Незважаючи на те, що “*Materyjały etnograficzne z okolic Płiskowa...*” були одними з перших друкованих видань фольклору Поділля (а, тим більше, музичного), праця не була достатньо відомою серед українських дослідників, як і не стала доступною для широкого загалу.

Публікація фольклорних записів Софії Тобілевич у “*Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*” підштовхнула її до продовження збирацької діяльності. Загалом від сільських виконавців і представників тогочасної української інтелігенції (І. Тобілевича (Карпенка-Карого), М. Кропивницького, М. Садовської, П. Саксаганського, М. Заньковецької) нею зафіксовано близько 600 народномузичних творів, які у 1982 році опубліковано окремим виданням “Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич” [7]. Окрім матеріалів, упорядкованих 1884 року Ч. Нейманом, у цей збірник увійшло ще близько 70 пісень, які у примітках мають вказівку на своє східноподільське походження. Це твори, зібрані у селах Плисків, Новоселиця, Підвисоке, Розкопане, Старі Мости, у м. Ярмолинці, або ж ті, які мають лише узагальнене посилання на місце запису – “З Поділля” або “З Подільщини”. Кілька творів С. Тобілевич записала від матері Анелі Сераковської в Новоселиці, від брата Івана Пілецького з села Богданів Хутір біля Липовця і няньки Явдохи з с. Грузьке на Поділлі. Майже усі подільські пісні, вміщені у збірнику, мають і записи мелодій, здійснені вже самою Софією Тобілевич.

Як зазначала збирачка, важливу роль у її становленні як фольклориста відіграло спілкування з Миколою Лисенком, який давав

їй цінні поради головним чином щодо запису пісенних мелодій: “як ділити такти, як зазначати форшлагги, що завжди зустрічаються чи не в кожній українській пісні” [6, с. 42]. Нотуючи музичні приклади, збирачка дрібнішим шрифтом зазначає варіанти мелодії, останній склад, який на Східному Поділлі часто упускається, записує у скобах [див. 7, с. 44]. Таким чином, фольклористичний доробок Софії Тобілевич, що нараховує записи понад 300 східноподільських народних пісень, частина яких з мелодіями, а також багато інших етнографічних матеріалів, є одним із найчисельніших серед дослідників традиційної культури цього регіону.

У 1888 р., через 4 роки після публікації праці “Materijały etnograficzne z okolic Pliskowa...” Чеслава Неймана, в часописі “Zbiór wiadomości do antropologii krajowej” було надруковано ще одну, основу на фольклорних матеріалах Східного Поділля – “Piesni ludu z Podola Rossyjskiego w latach 1858 i 1862 zebrał Oskar Kolberg” [12]. У ній подано коротку етнографічну інформацію про особливості відзначення деяких свят у цій місцевості, а також вміщено 29 пісенних текстів (25 з яких доповнюються нотними зразками) та 11 танцювальних мелодій.

Відомо, що польський дослідник Оскар Кольберг (1814–1890), фольклористичний доробок якого є одним з найбільших серед слов’янських, етнографів, неодноразово бував на Україні і записував тут народну музику та матеріали про життя і побут місцевого населення. Однак, не дивлячись на те, що на титульній сторінці праці “Piesni ludu z Podola Rossyjskiego...” вказується ім’я Кольберга, дослідниками його творчої спадщини було з’ясовано, що до 1867 року він на Поділлі не був, а всі матеріали, що увійшли до видання, були записані від вихідців з Поділля або ж передані йому іншими збирачами. Зокрема, при підготовці до друку праці “Piesni ludu z Podola Rossyjskiego...” Кольберг використав рукопис з дванадцяти пісень, записаних в селі Устя Зофією Мошинською у 1862 році [9, с. XVI], а також виписи з друкованого збірника П. Леонарда [9, с. XX].

Загалом О. Кольбергом опубліковано народномузичні твори з 17 населених пунктів Поділля – Ямпіль, Гайсин, Могилів (Могилів-Подільський), Шаргород, Літин, Устя Бершадського р-ну, Брацлав, Райгород Немирівського р-ну, Ольгопіль Чечельницького р-ну, Ободівка Тростянецького р-ну Вінницької обл.; Плоскирів (зараз Хмельницький); Кам’янець-Подільський, Сатанів, Летичів, Ушиця (нині – Стара Ушиця Кам’янець-Подільського р-ну), Новокосятинів

Летичівського р-ну Хмельницької обл. і Балта – нині райцентр Одеської області.

Календарна обрядовість представлена у праці трьома текстами гаїлок, весняною грою “Жучок” та піснею “Чотири браття сіно косило”, біля якої автор зазначає: “Співана часто на гаїлках” [12, с. 237]. Решта пісенних зразків належить в основному до любовної лірики. Діапазон творів здебільшого в межах квінти–децими, у деяких піснях з ввідною секундою або субквартою (частіше заповненою). Більшість мелодій нотовано у натуральних звукорядах мажорного та мінорного нахилів; у піснях з широким діапазоном (октава і більше) в звукорядах мінорного нахилу часто зустрічаються підвищений VII, рідше VII і VI шаблі. В кількох творах межуються III-й високий і низький шаблі [див. 12, с. 245, № 20, такти 4–6], що свідчить про вільне ставлення виконавиць старовинних подільських пісень до інтонування III шабля.

“Після II Світової війни Польське етнологічне товариство ініціювало випуск спадщини Кольберга. До 2005 року було опубліковано 84 томи праці “Lud. Jego zwyczaj, sposób życia, mowa, i t. d.” [11]. Сорок сьомим томом цього монументального видання стала книга “Podole” [9], вихід якої у світ було заплановано самим Оскаром Кольбергом ще у другій половині XIX ст., однак працю вдалося надрукувати в Познані лише 1994 року. Усі рукописні і друковані матеріали тому зібрані й опрацьовані польською дослідницею Данутою Павлаковою.

Документально підтвердженими є лише дві експедиції етнографа на Поділля, до того ж лише на західну його частину (Поділля “галіційське”). Відсутність будь-якої інформації про дослідження Кольберга на Схід від Збруча (за визначенням збирача, на Поділлі “російському”) може свідчити про те, що на цій території він взагалі не був. Тому, найімовірніше, що власні записи східноподільського фольклору були здійснені Оскаром Кольбергом поза межами цього етнографічного регіону під час прямих контактів з людьми, пов’язаними з Поділлям, виписів із сучасної йому літератури про досліджувану місцевість, а також записів, переданих або надісланих Кольбергу людьми, зацікавленими місцевим фольклором.

Аналізуючи подільські записи дослідника, редактор тому Данута Павлакова зазначає: “...складається враження, ніби Кольберг не відчував поспіху, що відбувається під час запису – майже взагалі не трапляються незаповнені нотами такти, навпаки, в деяких тактах

занотовані варіанти мелодії” [9, с. XXIII–XXIV]. Проте у збирача виникали труднощі із записом аметричних мелодій, тому навіть деякі близькі варіанти були укладені в такти різними способами. Кольберг намагався вписувати тактові риси під час нотування мелодії в момент її виконання, однак неможливість встановлення метроритмічної структури творів змушувала його згодом змінювати місця тактових рисок та виправляти тривалості нот [9, с. XXIV].

Східноподільські музичні матеріали тому “Podole” представлені творами, зібраними в 10 населених пунктах Вінницької та восьми Хмельницької областей, а також в Умані Черкаської і Балті Одеської областей. 18 зразків мають лише позначку “Поділля”, без уточнення місця їх фіксації (з них 6 нотних прикладів та 12 текстів). Загалом у виданні “Podole” вміщено 27 народномузичних творів, зафіксованих у населених пунктах, що належать до Східного Поділля, а також 18 подільських зразків без конкретного зазначення місця запису.

У виносках до кожного зразка зазначаються першоджерела запозичених Кольбергом творів: праці П. Леонарда “Piesni ludu ukraïnskïego. Dumki na fortepian”, Жеготи Паулі “Piesni ludu ruskiego w Galicji”, Вацлава Залеського “Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego” тощо, рукописні збірки Зофії Мошинської, Генрика Шоповича та інших.

Характеризуючи музичні зразки, подані у праці “Podole”, варто відзначити, що приклади нотовані у простих розмірах, діапазон зразків переважно у межах квінти–октави, хоча в деяких творах розширюється і до децими, часто у нотному записі дрібнішим шрифтом зазначаються варіанти або можливі розспіви мелодії [див. 9, с. 115, № 115]; у деяких прикладах зустрічається мінлива терція. Велику увагу приділено і пісенним текстам, до яких подаються коментарі-правки з першоджерел. Таким чином, незважаючи на невеликий обсяг праці “Podole”, цей том має важливе значення для дослідження традиційної спадщини цього етнографічного регіону.

Цінними для вивчення народнопісенної творчості Східного Поділля є записи, здійснені у цій місцевості уродженцем с. Хомутиці Калинівського району Вінницької області, відомим поетом, громадським діячем та фольклористом Степаном Руданським (1834–1873). Довгий час матеріали, зібрані дослідником, вважалися втраченими, тому й не були відомі широкій громадськості. На щастя, рукописи Руданського вдалося відшукати, а разом з тим зберегти неповторні зразки східноподільського музичного фольклору середини

XIX ст. На сьогодні дослідникам творчості Степана Руданського відомі такі пісенні збірки етнографа: “Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии С. В. Р. Т. 1. Пісні любовні”, “Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии С. В. Р. Т. 2. Пісні козацькії, чумацькії, бурлацькії, рекрутськії, весільнії, великоднії і так собі. Каменець-Подольськ, 1852”, “Подольськеє весілля Вінницького повіту в с. Хомутинях записав Ст. Руданський 20–30/IX 1861 р.”, “Копа пісень. Списав Степан Руданський. Ялта, року 1862, м-ця червця”.

За свідченнями сучасників Степана Руданського, він був досить музично обдарованою людиною, мав гарний голос і добрий музичний слух, часто співав з односельцями. Під час навчання у Подільській духовній семінарії фольклорист оволодів нотною грамотою, що дозволило йому записувати не лише пісенні тексти, а й мелодії до них. Зокрема, описуючи весілля у селі Хомутині збирач зауважив, що всі весільні пісні (зафіксовано 134 тексти) розспівуються на 14 мелодій або ж, за визначенням самого Руданського, 14 голосів. Фольклорист подає записані ним нотні зразки в кінці опису, аналізуючи характер виконання та вказуючи номери текстів, які розспівуються на цей голос. В деяких випадках Руданський звертає увагу на подібність певних мелодичних зворотів весільної пісні до інших загальновідомих або записаних ним творів. До прикладу, перший (“первий”) голос збирач коментує так: “Перва його половина так і пригадує нашу дитячу приспівку: Печу, печу хлібчик на обідчик. [...], а друга половина пригадує другу половину одної весняночної пісні: Переїду я поле, стану на межі, аж моє диво п’яне лежить” [3, с. 57]. Також Руданський звертає увагу на подібність весільних мелодій до творів зимового обрядового циклу: “Голос дуже подібний до щедрівки: Ой чи вдома пан господар [...]. І показує на зв’язь наших весільних пісень з колядками і щедрівками” [3, с. 67]. У додатку подано ще 7 пісень з мелодіями, які збирач визначає як “Пісні з весілля та не весільні”.

З календарно-обрядового фольклору Руданським зафіксовано лише 7 веснянок, 4 з яких мають нотні зразки. У другому томі збірника “Народные малороссийские песни” за 1852 р. ці твори визначаються як великодні, тоді як у збірці “Копа пісень” деякі з них дублюються, і називаються збирачем вже веснянками. Найбільша кількість пісень, записаних Степаном Руданським на Східному Поділлі, належить до необрядової творчості. Це близько 180 текстів та більше 40 мелодій до них. Сам фольклорист поділяв ці твори на розділи: пісні смутні,

веселії, козацькії, чумацькії, бурлацькії, рекрутськії, весільнії, великоднії і пісні так собі. Трапляються серед них і пісні літературного походження, які на той час широко побутували на території Поділля. Як уже зазначалося, нотні записи збирач здійснював самостійно, послуговуючись при цьому загальноприйнятими на той час правилами нотного письма, що було характерним для більшості дослідників цього періоду. Мелодії укладені ним у такти з простими розмірами, у записах весільних пісень Руданський нерідко використовує тріольні позначення. Нотні приклади насичені знаками альтерації, в ладах мінорного нахилу це підвищення VII, рідше VII і VI щаблів, також часто зустрічається у піснях мінлива терція. Отже, зафіксовані Степаном Руданським впродовж 40–60 років XIX ст. народні пісні дають змогу розширити нашу уяву про традиційну музичну культуру Східного Поділля того часу.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал слід зазначити, що впродовж XIX ст. самобутня і досить колоритна традиційна культура Східного Поділля привертала увагу багатьох дослідників як місцевих (С. Руданський, С. Тобілевич) так і зарубіжних, зокрема поляків (А. Коціпінський, О. Кольберг, Ч. Нейман та інші). Важливо, що вже у той період здійснювалися записи музичного фольклорного матеріалу, що відбувалося, звичайно ж, слуховим методом. Більшість зафіксованих нотних зразків належить до необрядової творчості, однак невелика кількість календарно- та родинно-обрядових пісень все ж представлена у збірках дослідників. Спільною для усіх збирачів того часу є специфіка запису мелодій, що характеризується тактуванням зразків відповідно до загальних правил теорії музики, що зазвичай призводить до неузгодженості музичного і поетичного цезурування. Таким чином, записи східноподільського музичного фольклору XIX ст. хоч і мають певні недоліки у записі мелодій, є надзвичайно важливим джерельним матеріалом для наступних етномузикознавчих досліджень у цьому регіоні.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому вивченні історії фіксації народної музики в різних етнографічних регіонах України, починаючи від перших музично-фольклористичних записів до нашого часу, що має вагоме значення для розвитку історико-етнорегіональних студій в українській етномузикології.

Список використаних джерел та літератури

1. *Быт подолян, издаваемый Шейковским К. В.* Киев: В Губернской Типографии, 1860. III, 74 с.
2. *Енциклопедія історії України, Т. 5: Кон-Кю.* Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во „Наукова думка“, 2008. 568 с.
3. Максимович М.А. *Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. Ч 1. кн. 1: Украинские думы; кн. 2: Песни козацкие былевые; кн. 3: Песни козацкие бытовые.* Москва: В Университетской типографии, 1834. XI, [1], 180 с.
4. *Народні пісні в записах Степана Руданського.* Упоряд., вступ. ст. і прим. Н. С. Шумада, З. І. Василенко. Київ: Музична Україна, 1972. 292 с. (Українські народні пісні в записах письменників).
5. Свидницький А. Великдень у подолян. *Основа.* 1861. Окт. С. 43–64.
6. Тобілевич С. *Мої стежки і зустрічі.* Київ: Видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1957. 476 с.
7. *Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич.* Упоряд.: С. В. Мишанич, М. В. Мишанич; вступ. ст. та прим. С. В. Мишанича, відп. ред. О. І. Дей. АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ: Наук. думка, 1982. 423 с.
8. *Українські пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського.* Упоряд.: О. І. Дей, Л. Малаш. Київ: Наукова думка, 1974. 784 с.
9. Kolberg O. Podole. *Kolberg O. Dzieła wszystkie.* T. 47. Wrocław-Poznań: PTL, 1994.
10. Materiały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim zebrane przez pannę Z. D. Opracował C. Neyinan. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie,* 1884, t. VIII, s. 115–246.
11. *Oskar Kolberg* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://culture.pl/pl/tworca/oskar-kolberg>. Дата звернення 02.10.2017.
12. Piesni ludu z Podola Rossyjskiego w latach 1858 i 1862 zebrał Oskar Kolberg. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie,* 1888, t. XII. S. 235–251.
13. *Pisni, dumki i szumki ruśkoho naroda na Podoli, Ukraini i w Małorossyi spysani i perełożeni pid muzyku Ant. Kocipinskim. Persza Sotnia.* Kijow, 1862.
14. Popowski B. Pieśni i obrzedy weselne ludu ruskiego w Zalewańszczyźnie. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie,* 1882. T. VI. S. 30–89.